

PASSWORDS

Verso. London - New York, 2003, 92 str.

Valerio Baćak

➡ Krajem 2003. godine, izdavačka kuća Verso u prijevodu Chrisa Turnera, objavila je posljednju knjigu francuskog teoretičara Jeana Baudrillarda, čijih je par djela već našlo svoje mjesto među prikazima suvremene sociološke produkcije u *Diskrepanciji*.

Passwords, kao što sam naslov govori, nudi specifično baudrillarovska objašnjenja temeljnih pojmova njegovog dosadašnjeg teorijsko-kritičkog rada. Sve ono što smo imali prilike susresti u knjigama kao što su *Simbolička razmjena i smrt*, *Fatalne strategije*, *Zavođenje*, *Iluzija kraja*, *Nemoguća razmjena*, *Savršen zločin* i *Duh terorizma*, nalazimo u ovoj knjizi na svojevrsan način rekonstruirano. Kroz petnaest pojmova (koji su zapravo lozinke koje je potrebno poznavati da bi se uopće ušlo u relevantnu teorijsku diskusiju) s kojima se susrećemo u knjizi zapravo dobivamo retrospektivni pogled u *oeuvre* jednog od najprovokativnijih i istovremeno najpriznatijih kritičara društvenih zbivanja na svjetskoj društveno-teorijskoj sceni.

Iako svoj opus nikad nije pisao sa svjesnom namjerom da ga ponovno oživiljuje, Baudrillard je shvatio da s obzirom na stanje današnje društvene konjunktore i čestu pogrešnu interpretaciju svojih ideja, mora posegnuti za rekapitulacijom dosad *naučenog*, odnosno dosad *preispitanog*, ali nikad *zauvijek zaključenog*. Pojmovi, odnosno koncepti: *objekt*, *vrijednost*, *simbolička razmjena*, *zavođenje*, *opsceno*, *prozirnost zla*, *virtualno*, *nasumično*, *kaos*, *kraj*, *savršen zločin*, *sudbina*, *nemoguća razmjena*, *dualnost* i *misao* u ovoj su knjizi razgovijetno opisani i dovoljno precizno definirani, međutim s Baudrillardu toliko svojstvenom dozom teorijskog opreza i vješt

izbjegavanjem nametanja apsolutnog im značenja. Kao što i sam u predgovoru knjizi kaže: “*Nesumnjivo, pojedinac bi se trebao staviti u poziciju imaginarnog putnika koji je naišao na ove zapise kao da su izgubljeni manuskripti i ... s vremenom težiti da rekonstruira društvo koje opisuju*”.

S obzirom da je cijela knjiga konceptualno povezana, moguće je pisati o svim pojmovima u isto vrijeme priznavajući njihovu međupovezanost i dovodeći ih u aktualnost uzajamne razmjene. Stoga nije potrebno pojmove zasebice razlagati jer je za taj pretenciozni zadatak potrebno poznavanje barem relevantnog autorovog opusa i puno više stranica nego sto nam ovaj skromni prikaz dopušta. Uzevši sve pojmove kao cjelinu i gledajući na njih kao na manifestaciju jednog zaokruženog rada, najbolje je napraviti pregled većine pojmova, ne ulazeći u složene detalje.

Objekt je, kao središnja preokupacija autorovog teorijskog promišljanja dobio otvarajuće mjesto u knjizi - u skladu sa svojom važnošću. Baudrillard pri pisanju o *objektu*, kako ga on shvaća, naglašava da želi svjesno izbjeći *subjekt* koji je već negdje početkom šezdesetih, ako ne i prije, prilikom tranzicije od primarnosti proizvodnje do primarnosti potrošnje (konzamacije) ustupio objektu svoje mjesto na prijestolju društvenih znanosti. Subjekt je odsutan i objekt je taj koji umjesto njega o-stvaruje svijet. To je jedna sasvim nova situacija jer nakon što smo doživljavali objekt kao nešto čime bez poteškoća vladamo (jer smo ga stvorili), sada zapravo shvaćamo da je taj svijet objekata uzeo kontrolu nad stvarnošću i to bez namjere da to mjesto vrati natrag subjektu. Donekle bi se moglo reći da je Baudrillard na tragu Marshalla McLuhana, ali ovaj put ne problematizirajući koncept “*medium is the message*”, već ideju tehnološkog determinizma, onako kako ga McLuhan shvaća. S novim tehnologijama razvija se i društvo u smislu da tehnologija proizvodi napredak dok u isto vrijeme rukovodi našim životima. Međutim, kod Baudrillarda je situacija malo složenija jer on ne uzima u obzir

samo tehnologiju već i ostale aspekte kulture/ civilizacije koji gube klasični status objekta i postaju ništa više nego zasebni - fatalni. Kao što u svom zapisu o *Kaosu* ističe: pravila igre se mijenjaju, ali više nismo mi ti koji ih postavljaju. To je sudbina kulture. Kultura je u ovom slučaju svijet objekata koji vladaju, a izvrstan primjer za ovu situaciju je *globalizacija*, fenomen koji je u sebi kaotičan i nasumičan, do točke gdje ga nitko ne može kontrolirati, ili tvrditi da ga je podvrgnuo nekoj strategiji. Globalizacija je samo jedan dio općeprožimajućeg carstva objekata, možemo reći i znakova jer ih Baudrillard na kraju krajeva kao takve i promišlja. Možemo samo pretpostaviti da znamo koji je cilj i smisao tog procesa, ali nipošto ne možemo sa sigurnošću tvrditi da znamo tko njime upravlja i koja mu je krajnja konzekvenca. Mnogi su skloni tvrditi da je globalizacija zapravo korporativna manipulacija ili pak multikulturalna evolucija, ali nitko nam ne može ponuditi potrebne dokaze.

Kao i skoro sve drugo, objekt također ima svoju razmjensku vrijednost, ali čitajući o pojmu nemoguće razmjene dolazimo do ideje da ipak postoje razine na kojima razmjena - simbolička ili materijalna - dolazi do nepremostivog zida. *Sudbina*, na primjer, ne može biti razmijenjena nizašto: "*Ona je nešto što, u posebnom trenutku, jest od takve singularnosti da nije razmjenjiva ni za koju racionalnost*" Dakle, ona je izbjegla onome čemu naša suvremena civilizacija/kultura teži, a to je zatiranje sve singularnosti i proizvodnja uniformnog svijeta koji agresivno, ali suptilno odbacuje *Drugotnost*. I, upravo je atentat 11. rujna bio krik *Drugog* koji želi tu uniformnost izbjeći. U *Duhu terorizma*, uz razlaganje ideje suvremenog terorizma kao popularnog društvenog fenomena, Baudrillard je također uspio objasniti globalizaciju onako kako o njoj piše i u *Passwords*, doživljavajući je kao svojevrsnu ekstazu sustava koji je, došavši do svog vrhunca, morao eksplodirati. Ali, cijela priča još nije gotova, pred nama ostaje još vremena da se i sami uvjerimo što se zapravo događa s globalizacijom u novom tisućljeću. Nakon spektakularnog ulaska u to "novo doba", Zapadni svijet nije ušao u *kraj povijesti* kako je mislio Fukuyama, već ulazi u

beskonačnu reciklaciju, pri čemu mi sami, u nemogućnosti da lociramo njen kraj stvaramo novi početak, i tako unedogled gubeći pritom pamćenje o povijesti i projekciju budućnosti: "*Problem koji je nastao s poviješću nije da je ona došla do kraja, kao što Fukuyama kaže, već radije da neće imati nikakvog kraja - i stoga nikavog svršetka, nikakve svrhe*. Iako često proglašavan za nihilista i suvremenog dadaista, Baudrillard nam u svom pisanju o povijesti otkriva lice teoretičara koji je u velikoj mjeri konzervativan, ali u progresivnom smislu, prepoznavši beskraju besmisla kojem današnji svijet hrli tvrdeći da podređenost svega materijalnoj razmjeni koja podrazumijeva robnu vrijednost svega i svačega, može i mora promijeniti svoje načelo postojanja. Potrebno je uzdići se iznad vrijednosti (ne iznad vrednota kojima smo također prišli razmjensku vrijednost), kao što su uspjele neke druge kulture ogolivši objekt - i to ne samo objekt - od statusa robe. Naravno, shvaća da je ova ambicija možda utopijska, ali u svakom slučaju gleda na nju kao na operativnu utopiju koja predstavlja pokušaj zasnivanja radikalnijeg funkcioniranja stvari.

Pojmovi kao što su *opscenost* i *dobro i zlo* dio su svega o čemu se pisalo u prethodnim odlomcima, međutim, potrebno ih je zasebno obrazložiti ne da bih ih se zauvijek izoliralo već da bi ih se uspješno asimiliralo među ostale pojmove. Prije nego išta kažemo, neophodno je istaknuti eksplicitnu Baudrillardovu poziciju o međuigri dobro-zlo, da bismo shvatili da njegova ambicija nije moralizirati već gledati na stvari onkraj morala, onkraj dobra i zla. Dakle, "*...nema nikakve fiksne točke s koje možemo odrediti što je totalno dobro ili totalno zlo*." Pripajajući moralne kategorije pojavama koje povijesno mijenjaju svoje značenje, uzdižemo se iznad činjenica prošlosti i sudbine svijeta, a to je da nema apsolutnog kada govorimo o dobru i zlu. I opet se vraćamo na priču o uniformiziranju svijeta. Nametajući značenje kategorijama dobro-zlo, a također i kategorijama istina-obmana idemo ka unifikaciji stvari u totaliziranom svijetu pri čemu razina opscenosti postaje indikator stanja stvari: "*Kada stvari postaju prestvarne, kada*

su odmah dane i realizirane, kada smo u kratkom spoju koji znači da su stvari dovedene sve blize jedne drugima, mi smo u opscenosti". A način na koji pokušavamo preživjeti tu očevidnu opscenost, koja je zapravo apsolutna vidljivost, jest da primjenimo ironičnu strategiju. S ovog gledišta, da bi se razjasnila cijela situacija, najbolje je navesti poticajnu kritiku društva spektakla iz pera Regis Debraya: prema njemu više nismo u društvu koje nas udaljava od stvari, o kojem bismo mogli reći da smo otuđeni svojom odvojenošću od njih...naše je prokletstvo da smo im dovedeni ultra-blizu, da je sve trenutno realizirano, i mi i stvari.

Na koncu, ne ulazeći više u beskrajni prostor Baudrillardovog teorijskog mišljenja, da bih ocrtao *sudbinsku* dimenziju njegovih zaključaka o putanji naše civilizacije/kulture, ispričat ću istu priču koju i autor u svom tekstu prepričava - priču o Samarkandu. Na gradskom trgu, vojnik vidi smrt kako ga doziva. Uplašen, odlazi do kralja i kaže: "Smrt me dozvala; pobjeći ću što dalje mogu - bježim u Samarkand" Kralj zatim zapovijedi da mu se pošalje Smrt sama, da objasni zašto je preplašila njegovog kapetana. I Smrt mu kaže: "Nisam ga imala namjeru uplašiti. Samo sam ga htjela podsjetiti na nas večerašnji sastanak - u Samarkandu".

Svijet možemo unedogled stvarati i pretvarati, ali nikako ne smijemo zaboraviti njegovu sudbinu koju ne možemo pojmiti, ali je isto tako ne možemo nizašto razmijeniti. Stoga smo tom sudbinom ograničeni iako smo možda mislili da smo konačno svijet zarobili i ovjekovječili onakvog kakav nam "odgovara".

Još jedno inspirativno djelo Jeana Baudrillarda koje svojom mišlju otvara ozbiljne teorijske sumnje, dvojbe i pitanja; djelo koje vraćajući se u svoju teorijsku prošlost zapravo usmjerava nas same k bitnim problemima; djelo koje je ne samo na visokoj razini filozofijske i sociološke trezvenosti, već i praktičan vodič za promišljanje suvremenog društva.

Vjeran katunarić

NACIJA - SPORNA ZAJEDNICA

Novije teorije o naciji i nacionalizmu

Jesenski i Turk, Zagreb, 2003., 336 str.

Sven Marcellić

Tokom devedesetih u Hrvatskoj se nije pojavila knjiga koja bi sustavnije izložila suvremene teorije i pristupe naciji i nacionalnom, unatoč nekim tematskim zbornicima, što u neku ruku začuđuje iz očitog razloga: rijetko se gdje ta problematika odrazila brutalnije i složenije nego na prostorima bivše Jugoslavije. U situaciji u kojoj se vode etnički sukobi, a u najbližem susjedstvu, Europskoj Uniji, se provode procesi nadnacionalne integracije, dakle kada se koncept nacije na svim nivoima, od onog etničkih skupina do onog inter/transnacionalnog, preispituje i dovodi u nove okolnosti, za očekivati je da se pojavi mnoštvo literature o tome problemu, međutim tome nije bilo tako... Stoga ne čudi da je knjiga Vjerana Katunarića "Nacija - sporna zajednica (Novije teorije o naciji i nacionalizmu)" dočeka s priličnim zanimanjem u hrvatskoj javnosti.

U čemu je značaj te knjige? Na to pitanje moglo bi se odgovoriti dvojako: prvo, u tome što se fenomen nacionalnog obrađuje u svim svojim kontekstima, od onoga što bi Fredrik Barth nazvao međugrupnim granicama pa do Wallersteinovog svjetskog sistema i drugo, u tome što donosi vrlo iscrpan prikaz suvremenih teorija o naciji i nacionalizmu.

Nakon uvodnih razmatranja o nacionalizmu i službenom antinacionalizmu, dvama komplementarnim fenomenima koji, iako suprotstavljeni, dijele istu društvenu realnost - jedan je naličje drugog - te njihov međudodnos osigurava društvenu dinamiku: suvremeni nacionalizam primoran je na pristajanje uz uvjete međunarodnog tržišta i globalizacije što proizvodi nova potencijalna žarišta problema. No, treba ipak krenuti kronološki, jer spominjanje suvremenog nacionalizma pretpostavlja i neki stariji, a i